

IFJ. BARTA JÁNOS

professor emeritus
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történelmi Intézet
Bartaj940@gmail.com

PÉTERFFY ÁRPÁD – PÉTERFFY PÁL:
AZ ERDÉLYI MAGYAR ORVOSKÉPZÉS ÉS SEBÉSZET
TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

Debrecen [magánkiadás], 2019, 152 lap

Az egyetemi szintű orvostudományok Erdélyben másfél évszázada, az 1872-ben alapított Kolozsvári Egyetem keretében indult meg. A megalapítástól eltelt másfél évszázad alatt azonban az erdélyi szervezett orvostudományban arányaiban egyre csökkent a magyar nyelvű, és az elsősorban az erdélyi magyarság szempontjait és érdekeit szolgáló képzés részvétele. Hiszen ez az egyetem már nem egészen első fél évszázados működését követően „határainkon túlra” került, hogy egy új hatalom vehesse birtokába, s bár ezután is adódott egy fél évtized, amikor újra a magyar állam felügyelte, majd egy további reménytelen fordulat, amikor a magyar orvostudomány – Kolozsvárt elhagyva – Marosvásárhelyen anyanyelven oktató önálló intézményben folytatódhatott, az eltelt 150 év történetében kevesebb a biztató, a szerencsés elem, mint a pesszimizmust árasztó tragikus fordulat, kevesebb a sikeres pálya, mint a hősiesség küzdelem a magyar orvostudomány eredményes fennmaradásáért. Ékes tanújele ennek, hogy 1962-től az eredetileg homogén marosvásárhelyi magyar nyelvű oktatásra is egyre több román nyelvű foglalkozást kényszerítettek rá.

A téma kidolgozására a szerző-testvérpárnál (az egyik fejezet harmadik szerzőjeként közel negyven éve elhunyt édesapjukat is feltüntetik) hitelesebb tanúkat találni aligha lehetett volna. Orvos család tagjai, akik büszkén vallják székely eredetüket, s kitarásuk, elszántságuk, célratörésük és – ha szabad ilyet mondani – makacsságuk híven tükrözi a népcsoportnak a történelemből megismert tulajdonságait. A kötet szerzői ajánlásában, a 11. lapon szereplő archív családi fotón, az édesapa, (id.) Péterffy Pál és az édesanya mellett/mögött öt felnőtt „gyermeket” láthatunk, akik közül négy az orvosi pályát választotta. (A hatodik, az elsőszülött fiú gyermekkorban halt meg.) Pályájuk közül a

Beérkezett: 2022. 05. 15.

Közlésre elfogadva: 2022. 08. 15.

Copyright GERUNDIUM

szülőföldjéről eltávozott Árpádé az, amely Debrecenhez is kötődik, s – debreceni működését ismerve – ő az, aki nemcsak a sebészszikét, hanem a tollat is szívesen kezébe veszi. Orvostörténeti tanulmányait már a *Gerundium* is közölte korábban. (A nem orvosi pályát választó mérnök fiú a kötet fényképeinek készítésében és rendezésében működött közre.)

Maga a kötet négy érdemi fejezetet tartalmaz, kettőt közülük az erdélyi magyar orvosképzésnek, kettőt az ottani sebészet történetének szentelve. Az orvosképzés két fejezetét a helyszín választja el. A Kolozsvári Egyetem fakultásaként működő orvosképzést 1945-ben Marosvásárhelyre helyezték, ami alapos szervezeti és működési változásokkal kellett hogy járjon. A sebészet esetében pedig az általános ismeretek túl az erdélyi egynapos magyar sebészet története kap külön fejezetet.

Erdélyben az orvosképzésnek – ha nem is egyetemi szinten – több évszázados múltja van. Egyetemi tervek is születtek már a 16. század közepétől (az első János Zsigmond fejedelemsége [1540–1571] idején merült fel), a kedvezőtlen körülményeknek, esetenként a hatalomnak azonban minduntalan sikerült megakadályoznia, de legalábbis elodáznia a tervek valóra váltását. Sőt, a Mária Terézia által 1774-ben alapított felsőfokú ún. akadémiát (amelyben orvos- és bábaképzés is folyt) II. József középfokú intézménnyé (líceum) minősítette vissza. A munka mégsem torpant meg, 1848-ra már hat tanár képzett sebészmestereket és bábákat. De még ennek működését is fenyegethette veszély, például amikor 1853-ban – a szabadságharcot követő neoabszolutizmusban – az oktatás nyelvét németre akarták változtatni. Lenhossék Józsefnek, a tanintézet akkori bonctanprofessorának – a hideg télben egy bécsi kocsiutat vállalva – sikerült Leo Thun minisztert a magyar nyelvű oktatást ellehetetlenítő rendeletének visszavonására rábírnia. A kolozsvári egyetem alapítására végül csak a kiegyezést követően, 1872-ben került sor, akkor is nem várt akadályok leküzdése után és során, amit a megalapítás előtt Pozsony rivalizálása, az után pedig a képzésnek helyet adó épületek hiánya jelentett. A dualizmus gazdasági és szellemi virágzása (ami sajnos nem terjedt ki a társadalmi és etnikai feszültségek mérséklésére) mégis aranykort hozott a Ferenc József nevét felvevő kolozsvári egyetem számára. Professzori karát országos hírű tudósokkal hozták létre, 1919-ig pedig 63 új épületet emeltek az oktatás elősegítésére. Épületeinek tervezői között a modern kor legnevesebb hazai építészeit találjuk, a debreceni olvasó örömmel fedezi fel közöttük Korb Flórisnak, a mi egyetemünk később emelt főépülete tervezőjének nevét is.

Ebből a fejlődésből az orvoskar is profitált. Klinikái, intézetei elhelyezésében döntő szerep jutott a Mikó Imre gróf (az alapításkor miniszteri biztos) által az Erdélyi Múzeum Egyesületnek adományozott, a Házsongárdi oldalon fekvő 10 holdas kertnek. A klinikákat – a majdani debreceni klinika-telephez hasonlóan – Kolozsvárott is nagyjából egy tömbben helyezték el, építésüket azonban megnehezítették a meredek terepviszonyok, ennek következtében több „teraszt” is kialakítottak, amelyek látványban kárpótolnak az építés nehézségeiért. (Az ekkor épült egységek helyét a kötetben térkép, épületeit színes fényképek mutatják.)

A fejezet egyébként nem ér véget az 1919-es fordulattal, amikor a románok – a hatályos nemzetközi egyezményeket megszegve, a majdani (trianoni) békediktátum érvénybe lépését messze megelőzve – katonai erőszakkal foglalták el az egyetemet. A kolozsvári egyetem I. Ferdinánd király nevét felvéve folytatta tevékenységét, de új urai mindent megtettek azért, hogy lehetetlenné tegyék benne a magyarok további működését. Az elmenekült magyar tanárok és diákok előbb Budapestre, majd Szegedre költözve oktattak, illetve tanultak. (A folytonosság igazolására pedig a szegedi egyetem vette fel Ferenc József nevét.) A románok javára szolgálhat, hogy egyébként azért is mindent megtettek, hogy új egyetemükön színvonalas oktatás és betegellátás folyjék, professzori karát meghívott francia orvosokkal egészítették ki. Gigantikus építési fejlesztést is ígértek. A magyar betegeket azonban távol tartotta a magyar orvosok és személyzet hiánya, így a város akkor még 85–90%-ban magyar lakossága többnyire a magánkórházakban, vagy a két felekezeti (református és zsidó) kórházban keresett gyógyulást. Még az első fejezetbe került Kolozsvárnak az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntéssel való visszatérése, a rövidre sikerült újabb magyar korszak, valamint a világháború elvesztése után az újabb román berendezkedés. Az Észak-Erdélybe bevonuló románoknak ezúttal nem sikerült 1919-hez hasonlóan „menetből” elfoglalni az egyetemet, amire a szovjetektől sem kaptak támogatást. Utóbbiak döntését nem valamiféle rokonszenv vezérelte, hanem – mivel a kolozsvári klinikákon ekkor közel 100 sebesült szovjet katonát ápoltak – úgy vélték, hogy a személyzet cseréje nem sok jóval kecsgetetett volna számukra (34. lap).

Az Észak-Erdélyt ismét birtokába vevő román hatalom már 1945-ben elrendelte, hogy Kolozsvárott magyar tannyelvű egyetem létesüljön, amely a Bolyai Egyetem nevet vette fel. De a visszatérő I. Ferdinánd Egyetem a dualizmus idején épített 63 épületből egyetlenegyét sem kívánt az új magyar intézmény rendelkezésére bocsátani, így a legégetőbb problémává a helyhiány vált, amit az orvoskar esetében a Marosvásárhelyre való áthelyezés tudott megoldani. Talán számunkra nem lehet meglepetés, hogy a kar (1948-tól Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemmé emelve) központi épülete egy, a dualizmus korában (1909-ben) emelt, méreteiben impozáns alkotás, a Hadapródiskola épülete lett.

Az orvosképzés – máig tartó – marosvásárhelyi szakasza adja a második fejezet témáját. Az elhelyezkedés, a szűkös felszerelés és a személyzet (orvosok, asszisztencia, ápolók) költöztetése nem volt problémamentes, de az ekkor még közel 100%-ban magyar város szeretettel fogadta az újonnan érkezőket. A román engedékenységre azonban nem tartott sokáig. 1959-ben a Bolyai Egyetemet egyesítették a már korábban Babeşről elnevezett román egyetemmel (tkp. beolvasztották abba), 1962-ben pedig Marosvásárhelyen a magyar nyelv kiegészítéseként bevezették a román nyelvű oktatást is, ami az oktatói karban, s még inkább a vezetésben is átalakuláshoz vezetett. 1984-től az egyetemnek már csak román vezetői (rektorai) vannak, s az oktatásban és a betegellátásban is mind nagyobb teret nyert a román nyelv.

A harmadik fejezetet, amely az erdélyi magyar sebészet történetével foglalkozik (és egyedüli szerzője Péterffy Árpád), ismét a múltba, a 18. századig visszatekintő áttekintés vezet be, hogy azután – a szakmabeli szerző – ne csak a történeti tényekkel, hanem a sebészet orvostechnikai részleteivel, a szakma fejlődésével és az erdélyi sebészek eredményeivel is megismertessen bennünket.

A negyedik – az előző háromnál kurtább – fejezet az erdélyi magyar egynapos (vagy járóbeteg) sebészet történetét tekinti át, harmadik szerzőként bevonva ennek egyik kiváló képviselőjét, a néhai idősebb Péterffy Pált. Természetesen itt is megismerkedhünk a térben és időben távolba nyúló előzményekkel, amelyeket – mivel a magyar éra a kolozsvári sebészetnek megfelelő színteret biztosított – az erdélyi sebészet csak lassan követett. Kialakulásához a lehetőséget, avagy inkább a kényszert részben a második román foglalással bekövetkezett politikai (személyi) viszonyok, részben a kórházak krónikus túltelítettsége adta. Az újra Romániához került Észak-Erdélyben számos magyar orvos veszítette el kórházi állását, és kényszerült magánrendelőben folytatni gyógyító munkáját. Ennek voltak részei a Marosvásárhelyen kialakított magánrendelők. A gyakorlatnak a román állam 1958-ban vetett véget, amikor ezt a gyógyító tevékenységet betiltották.

Az első három fejezetet mellékletekben névsorok és életrajzok követik. Az első fejezetet követően táblázat mutatja az 1872–1919, valamint az 1940–1944 között működő tanszékek és vezetőik nevét, amit a két időszak rektorainak rövid, a szakmai eredményekre összpontosító életrajza követ. A második fejezetet a vásárhelyi rektorok életrajzai – különválasztva a magyar és a román nemzetiségűeket, ami nem okozhatott nehézséget, hiszen 1984 éles cezúrát hozott közöttük –, a harmadikat az Erdélyben működő legismertebb sebészorvosok rövid névsora, majd a legkiválóbb sebészprofesszorok életrajza követ.

A 20. századi erdélyi orvos- (és különösen sebészet-) történetből nem hiányozhat a Péterffy család, különösen id. Péterffy Pál munkássága. A Péterffy fivérek könyve mégsem családtörténet, sőt – néhány emlékező megnyilvánuláson túl – a szerzőpáros leírásában apjuk, vagy saját történetük ritkán kap részletesebb ismertetést. Idősebb Péterffy Pál neve először a 33. lapon fordul elő, amikor 1944 augusztusában megbízást kapott az újonnan kialakított kolozsvári hadikórház szakmai vezetésére. Mivel a szeptember elején kezdődő tordai csata számtalan sebesültje is ebben a kórházban kapott ellátást, főorvosi állását a szovjet parancsnokság alatt is megtarthatta. Ennek hatására kapott vezető szerepet az újrainduló orvostudományban, tarthatott tantermi előadásokat és szervezhetett gyakorlati foglalkozásokat. Ilyen előzmények után követhette az orvoskart Marosvásárhelyre, ahol az egynapos sebészet ismertetésének lapjain a könyvben az addigiaknál valóban hosszabb méltatást kaphatott. De ezt a részt már átszövik az ebben a fejezetben egyedüli szerző, Péterffy Árpád emlékei testvéreivel és játszótársaival töltött gyermekkoráról, tanulmányairól, mestereiről, a szakmában töltött első próbálkozásairól.

A tényszerű, tárgyilagos kifejtés ellenére a kötet előadásmódja a legkevésbé sem hűvös, személytelen. A szerzőknek a történelmi fordulatok igazságtalansága felett érzett háborgása minden ezekről szóló részleten átüt. A románok valós történelmi visszaéléseit, álságos bizantinus ígéreteiket a történelemből ismert, de a tudományban háttérbe szorított tényekkel, vagy személyes tapasztalatokkal igyekeznek bizonyítani. Nálunk is tudott, hogy a versailles-i békekötés előtt Párizsban milyen agitatív szerepet játszott I. Ferdinánd román király felesége, a nemcsak csinos, de erős diplomáciai érzékkel is rendelkező Mária királyné, de erről hivatalos történetírásunk nem feltétlenül szokott megemlékezni. Nos, a kötet bőven szól a királynéről, aki – saját szavai szerint – „visszahozta Romániát Európába” (27.). (A trianoni béke alapelveit tevékenysége nyilván nem befolyásolta, részleteinek kidolgozásában betöltött szerepe pedig ellenőrizhetetlen.) Ha kell, a szerzők vitatkoznak a román állásponttal, például azzal, hogy 1919-ben azért nem alkalmazták a magyar professzorokat, mert elhagyták a várost, sőt az országot, hiszen végül a maradék sem tarthatták meg állásukat (28.). Ha kell, a magyarországi álláspontot egészítik ki, többször is bírálva a „külpolitikában hihetetlenül naiv, nagyon hozzá nem értő” Kádár Jánost, akinek – a románoknak a Nagy Imre és társai snagovi fogva tartásában játszott szerepét megköszönő – 1958-as romániai látogatása nagyban hozzájárult az azt követő, az erdélyi magyarság jogfosztását gyorsító politikához (65.). De nem feltétlenül értenek egyet az erdélyi magyarok alkalmi bizakodásával sem, sokkal inkább azzal a baljós figyelmeztetéssel, amelyet Márton Áron, a tragikus sorsú erdélyi püspök tett 1945-ben az első marosvásárhelyi (magyar) orvos rektornak. „Maga tényleg azt hiszi, hogy az önálló magyar egyetem sokáig megmarad? Magukat megszedítette az a négy év, amit Észak-Erdélyben éltek, és ezért nem látnak elég tisztán. Hogy mit várhatunk a jövőtől, azt csak mi tudjuk, akik Dél-Erdélyben éltünk.”

A személyes érzések kifejezése legtöbbször valamiféle alig leplezett iróniával jelenik meg. Ez sokszor csak egy-egy gúnyos jelzővel történik. Nem is kicsit lesajnáló az a jelző, amelyet az erdélyi román sebészlet létrehozójának tartott, egyébként örmény származású Iacobovici professzor (akit szerző abban az értelemben valóban az erdélyi román sebészlet „létrehozójának” fogad el, hogy 14 éves kolozsvári professzorsága alatt egyetlen magyar sebészt sem alkalmazott) neve mellé biggyesztettek, amikor azt írják róla, hogy a róla elnevezett (de még a dualista korszakban, 1897–1899 között Brandt professzor elképzelése szerint épített) műtői amfiteátrum létesítésében „teljesen ártatlan” (98.). Amikor Thun miniszter 1853-as engedékenységről szólnak (a magyar oktatási nyelv elfogadásáról), ezzel szembeállítják, hogy a románok száz évvel ezt követően a marosvásárhelyi oktatás nyelvének megváltoztatását illetően már nem bizonyultak hasonlóan engedékenynek (14.). 1919-ben az újonnan kinevezett román rektor lebecsülő hangon szólt az egyetem épületeiről, monumentális beruházásokat ígérve, amiből végül egyetlen épület, a hangzatos Egyetemi Klinikák Palotája nevet viselő (de a helyiek által csak Új Klinikának nevezett), a majdani szocreál stílusra emlékeztető épület valósult

meg. Ennek ellenére 1945-ös visszatérésükkor a románok a negyedszázaddal korábban, 1919-ben lesajnált 63 dualizmus kori épület egyikét sem kívánták a frissen létrehozott (majd Bolyai nevét viselő) magyar egyetemnek átadni (69.). Szerző „feledékenységnek” tulajdonítja, hogy az egyik román sebészprofesszor (nevét borítsa homály) sikerei felsorolásánál nem hivatkozott arra, hogy eredményeire a műtétjeinél használt, a cleve-landi magyar református gyülekezet által a klinikának ajándékba adott szív-tüdő motor segítségével jutott. Sőt, úgy hitte, hogy a masinával szabadon rendelkezhet, s amikor 1974-ben Bukarestbe nevezték ki, azt magával akarta vinni, amit szerencsére sikerült megakadályozni (86. lap). De talán a legmaróbb irónia abban a mondatban van, amely a „szájhagyományra” utal, miszerint a Marosvásárhelyre kinevezett román kollegák között volt olyan, „aki Kolozsvárott mint adjunktus ült be a gépkocsiba és Marosvásárhelyen docensként szállt ki, majd rövid időn belül kinevezték professzornak a hozzáértő tartományi párttitkár döntése alapján” (66.).

Szerzőink szimpátiáját a szakmájuk sorsát befolyásoló románok közül alig néhányan tudták kivívni. Közéjük tartozik Petru Groza, a II. világháborút követő időszak miniszterelnöke, akinek a magyarok – a sajnos átmenetinek bizonyult – engedményeket köszönhettek. A románság ritka önkritikájának lehetne tanújele egy anekdota is, miszerint az egyik 1945-ben Kolozsvárra visszatérő román professor „őszinteségi rohamában” úgy nyilatkozott, hogy Erdélyt húszévenként négy-öt évre vissza kellene adni a magyaroknak, hogy „rendet csináljanak” benne (30.). A könyv szerzői szerint ennyi idő ma már nem lenne elegendő.

A kötetet egyébként Muszbek László akadémikus Előszava vezeti be, amit a szerzők Ajánlása követ, a végén pedig Irodalomjegyzék, Köszönetnyilvánítás a kötet megírására ösztönző, majd azt segítő kollégáknak (közülük Lukács Géza, a Debreceni Egyetem professor emeritusa emelkedik ki) és más segítőknek, majd Záró szavak egészítik ki. A sokszor nem leplezett szenvedélyességgel megírt történelmi háttér szakmai színvonalára a kötet lektora, Mudrák József ügyelt. Jó munkát végzett a képeket összeállító testvér is, hiszen a színes (a dualista korból inkább csak színezett archív) felvételek, az életrajzok mellett szereplő arcképek kellő hangulatot szolgáltatnak a szövegek olvasásához.

A Péterffy fivérek könyve hitelesen mutatja be az erdélyi magyar orvosképzés és sebészet történetét. Különös érdeme, hogy orvos szerzői nemcsak a történeti áttekintésnek, hanem az orvosszakmai szempontoknak is értői, tolmácsolói. Kritikai észrevételek talán a nemegyszer előforduló ismétlődések miatt kellene tennünk. Egyes fejezetei korábban egymástól függetlenül már megjelentek, s ezekben természetesen ugyanazokat a dolgokat újra le kellett írni. Sajnos az ott szükségszerű átfedések, ismétlődések többnyire jelen kötetben is benne maradtak, néha több mondat, akár egész bekezdések szó szerinti ismétlésével. Mindez persze a kötet kétségtelen értékeit nem csökkentheti.

A könyv kereskedelmi forgalomba sajnos nem került. Pedig megérdemelné a nagyobb nyilvánosságot, amire így legfeljebb könyvtári példányaival törekedhet.

A Szerkesztőség utóirata

A recenzió elkészülte után vettük hírül, hogy Péterffy Árpád professzor (1938–2022), a könyv egyik szerzője, 85. életévében, 2022. augusztus 4-én elhunyt.

Személyében a debreceni szívsebészet nemzetközi hírnévre emelő tudósát és sebészt veszítettük el, aki – szülőföldjét viszonylag fiatalon elhagyva – 35 évi svédországi tartózkodás, és a stockholmi Karolinska Intézet Mellkassebészeti Osztályán végzett munkája után, 1983-ban érkezett Debrecenbe. Péterffy professzort Debrecen városa és a Debreceni Egyetem saját halottjának tekintette, temetésére a Debreceni Köztemetőben a református egyház szertartása szerint 2022. augusztus 19-én került sor. Nyugodjék békében.